

Egy nagyméretű vászonkép restaurálása a festményrestaurátor képzés keretében

Görbe Katalin

Az oktatás során időnként súlyosan veszélyeztetett műtárgyakkal is szembesülünk, amelynek jellemző példája az alább ismertetett eset. A 2008–2009-es tanévben, a festményrestaurátor specializáción került sor negyedéves tanulmányi feladatként ennek a nagyméretű (186,5x192 cm), rendkívül rossz állapotú vászonképnek a restaurálására.¹

A vászonra készült festmények hordozója igen érzékeny, amennyiben feszítetlen állapotban tárolják őket, az alapozás- és festékrétegek tapadása gyakran meggyengül, majd bekövetkezik a felkagylósodás és festékleválás. Minél vastagabbak, rugalmatlanabbak a rétegek, és minél rosszabb állapotú a hordozó, annál hamarabb jön létre a károsodás, ráadásul a kedvezőtlen körülmények gyorsítják a romlási folyamatot.

A példaként idézett festmény jól szemlélteti, milyen állapotba kerülhet idővel egy vászonkép (1–2. kép).

A négy képmezőből álló ábrázolás bal felső negyedét ismeretlen időpontban kivágták, hátoldalán új vászonnal megtámasztották és vakkeretre feszítették, így viszonylag jobb állapotban őrződött meg, mint a kép többi része. A vászonkép L-alakú, megcsonkított nagyobb darabját – köztes henger alkalmazása nélkül – papírral leborítva, szerencsére festett felületével kifelé, szorosan összetekerték. A festményt pincében tárolták, melynek során nedvesség érhetett, ami a selyempapíron vízperemet képezett: ekkor zsugorodhatott össze kismértékben a vászonhordozó alja. A képszeleken szabálytalan vágás nyomait lehetett felfedezni, ráadásul – főként az alsó él mentén – szakadások is keletkeztek. A hordozó több helyen meggyengült, kifoszlott, valamint hiányzott a jobb felső képmezőből egy 15x45,5 cm-es darab. A korábban levált 13 festett töredéket szerencsére külön megőrizték,

2. kép. A bal felső képmezőről súrló fényben készült felvétel.

1. kép. A négy képmezőből álló festmény átvételkor.

¹ Görbe Katalin: Szent Jakab csodája. In: Műtárgyvédelem 35. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2010. pp. 49–60.

3. kép. A felirat részlete.

így ezek segítségével a kép eredeti mérete a restaurálás során könnyebben meghatározható volt. A megbarnult lakkréteg és a vastag szennyeződés miatt – néhol szinte a felismerhetetlenségig – elváltozott felület az értelmezést nagyon megnehezítette.

A német tulajdonos szerint a festmény egy észak-rajna-vesztfáliai kolostorból származik, ezen kívül sem a korára, sem a történetére vonatkozó egyéb információval nem tudott szolgálni.

A hallgatók munkájának részét képezi az ikonográfiai-, történeti kutatás is, amely a restaurálási feladatot kiegészíti, és az ismeretgyűjtés a kép alaposabb megismeréséhez hozzájárul. A jelenetek megfejtésére vonatkozó első támpontot Szacsuvay Éva néprajzkutatótól kaptuk. Ő hívta fel a figyelmet id. Szent Jakab legendájára, amelyet elsőként a *Legenda Aurea*² írt le részletesen, de az irodalom több helyen is említi. Az általunk restaurált kép a legenda egy szűkebb változatát illusztrálja.

A legenda mindegyik variációjának magva egy kora középkori zárándokúthoz kapcsolódik, amely a Németalföldről, illetve Észak-Németországból Franciaországon át a spanyol Santiago de Compostelába irányult. A zárándokok az éjszakákat kolostorokban, fogadóknak vagy templomok koldus-szárnyékában töltötték. Feltehetőleg egy ilyen zárándokszállásról származhat ez a Szent Jakab csodáját ábrázoló kép is.

A festmény kormeghatározását segítik a képen megfigyelhető öltözetek is, amelyek a 17. századi németalföldi viseletre utalnak. A női kendőre helyezett kalap jellegzetes, de a botok és maguk a kalapok, az azokon látható zárándokjelvények (kagyló és keresztbetett zárándokbotok) is megfelelnek a korábbi zárándoköltözetek típusainak. A fogadós hazug természetére utaló szimbólum a fogadó cégérében a róka, illetve a tőr a fogadós oldalán.

A festmény datálásában fontos szerepe van a jelenetek alatti szövegeknek is (3. kép). Manfred Koller osztrák művészettörténész véleménye szerint a kezdőbetűk kalligráfiája és az írás nyelvezete szintén a 17. századi,

² Jacobus de Voragine: *Legenda Aurea*. Szentek csodái és szenvedései. Válogatta és az utószót írta Madas Edit, Budapest, 1990.

4. kép. Felvétel infravörös sugárzásban a bal felső képmező egy részletéről.

észak-német eredetet támasztja alá. A szöveg tartalma megfelel az ábrázolt jeleneteknek.

A természettudományos kutatás a festmény anyagainak, festéstechnikájának megismerésén túl a kép korának megközelítő meghatározására és a különálló darabok összetartozásának igazolására is irányult. A látszat alapján (szerkezet, rétegek száma, alapozó felépítése, pigmentek) hasonlóak voltak a szétválasztott részek, később a mikroszkópos keresztmetszet-csiszolatok vizsgálata során azonosításuk be is bizonyosodott.

Az alapozó kétrétegű, vasoxid-vöröset és növényi eredetű szénnel kevert krétát tartalmaz, jól kivethetőek a foraminiferák vázai. Az azonosított pigmentek: ólomfehér, smalte, vasoxid-vörös. A vizsgálatok eredménye nem mond ellent a festmény stíluskritikai alapon történt, 17. századi meghatározásának.³

A festmény dokumentálása a nagy méretek és a veszélyeztetett állapot miatt a szokásosnál is nagyobb nehézségekbe ütközött. A fényképezést csak a műtárgy fekvő helyzetében lehetett végezni.

Az UV-lumineszcens felvételeken a kivágott képmező esetében kimutathatóak voltak korábbi beavatkozások (a fogadó cégérének átfestése, kisebb foltszerű javítások), a festmény felcsavart részén sokkal kevésbé (pl. átfestett lánc a bitófán). Ezzel szemben az infravörös vizsgálat meglepő eredményt hozott.⁴ Az első képmezőn látható egy kompozíciós változtatás, ugyanis az ég kékje alatt folytatódnak a fogadó és a mögötte lévő házak vonalai (4. kép). A kalapok formáját is átalakították, a szélesebb karimákat keskenyebbre igazították – feltehetően 40–50 évvel a kép elkészülése után – ennek oka lehetett akár a divat változása is. Az utolsó képmezőn megfigyelhető volt, hogy a lólábakat is áthelyezték.

A restaurálás az átlagos nehézségű feladatokkal ellentétben jelentős problémákat vetett fel. A morzsákra széthullott,

³ A vizsgálatok részletes kifejtését a Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátor Tanszékén lévő dokumentáció tartalmazza. Restaurátorok: Domonkos Magdolna, Hegedűs Judit, Simon Mária Magdolna, Szántó Nikolett, vezető tanár: Görbe Katalin, szakmai konzulens: Menráth Péter.

⁴ Az infravörös felvétel Sony DCR-TRV 9E digitális videokamerával, RG9-es infra szűrővel, 700–800 nm-es hullámhosszon készült.

5. kép. A pergő festékréteg megkötése.

6. kép. A vászoncsík megerősítések eltávolítása a hátoldalról.

illetve meglazult alapozó- és festékréteg felületi rögzítése Plextol B 500⁵ vízzel 1:1 arányban hígított diszperziójával történt (5. kép). A ragasztó minél mélyebbre juttatása céljából ezeket a területeket előzőleg Tikkurila 1050 lakkbenzinnel⁶ itattuk be. A felület többszöri, ilyen módon való kezelését követően – a ragasztás megerősítése érdekében – szilikonpapíron keresztül helyi vasalást is alkalmaztunk, majd hideg mészkőlapokkal préseltük le a képet.

A legnagyobb gondot az okozta, hogy a képpoldal felől a hullámos vászon kiegyenesítését nem lehetett megoldani, mert a korábbi „jó szándékú” állagmegóvás ezt lehetetlenné tette. A kép megmentése érdekében a hátoldalon, több helyen és különböző mértékben javításokat végeztek, többek közt a szakadásokat és a hiányokat foltozásokkal, a kép széléit toldásokkal erősítették meg. A javításokhoz erős vászoncsíkokat és kartonpapír darabokat használtak. A hordozó hullámosodását ezek miatt nem lehetett megszüntetni, ugyanis a kitágult vásznat a művelet során nem illesztették össze pontosan. A formák elcsúsztak, így a stabilizálás céljából felragasztott alátámasztó darabok eltávolítása feltétlenül szükségessé vált. A festményt állapota és mérete miatt megfordítani nem volt ajánlatos, ráadásul a hátoldal felől nem tudtuk volna biztosítani a formai elemek pontos illesztését, az újabb visszafordítás pedig kifejezetten kockázatos lett volna. Legjobb megoldásnak tűnt a rögzítő csíkokat a hordozó óvatos megemelésével és egyidejűleg annak kifeszítésével – igen kényelmetlen módon – a vászon alá nyúlva leválasztani (6. kép).

A próbák során kiderült, hogy a csíkok felragasztása műgyantával történhetett, mert a kötésük túl erős volt ahhoz, hogy szárazon leszedhetők lettek volna. Alkonek⁷ és aceton segítségével azonban sikerült annyira meggyengíteni a ragasztó kötését, hogy – bár a ragasztókéreg a vászonon maradt – apránként le lehetett húzni a vászoncsíkokat és a foltokat a hátoldalról. Ezeken a helyeken

7. kép. A színoldal felől ideiglenesen összeillesztett kép.

a festett rétegek fokozott igénybevétele miatt 15%-os zselatinoldattal való előzetes helyi ecsetelés is szükséges volt, mert a festékcserépek rögzítésére alkalmazott Plextol B 500 az említett oldószerek hatására megduzzadt, így stabilizáló szerepét már nem tudta betölteni.

A rögzítő csíkok leszedése után a festmény láthatóan simábbá vált. A rétegek további megerősítése céljából az egész festett felületre a repedések mentén Plextolt csepegtettünk. A hullámos vászon kiegyenesítésére és a kagylósan töredezett festékszigetek vászonhoz való rögzítésére ismételt vasalást alkalmaztunk. Ezt a műveletet szilikon papírok között, közepesen meleg vasalóval végeztük, a súlyozásra hideg mészkőlapokat használtunk.

A formai torzulások elkerülését a képpoldal felől ideiglenes élberagasztással biztosítottuk, amit ömledékragasztóval⁸ és alapozott vászondarabkák beillesztésével végeztünk (7. kép). A kivágott bal felső képmezőt – a vakkeretről leszedés és a támasztó vászon eltávolítása után – a kép síkjába helyeztük. Ezután a korábban leszakadt töredékek helyét próbáltuk megkeresni, és ezeket is ilyen módszerrel rögzítettük fel.

Ennek folytán egybefüggő felületet nyertünk, majd erre Carolino lapokat⁹ ragasztottunk fel védőréteggé

⁵ Összetétele: 40% metil-metakrilát, 60% etil-akrilát.

⁶ Finn gyártmányú, aromás-mentesített lakkbenzin (124–127 °C), jól penetrál, az akrilgyantát nem duzzasztja.

⁷ Vízmentes ipari alkohol, összetétele: 98% etilalkohol, 1% metil-etil-keton, 1% ismeretlen komponens.

⁸ Etilén-vinil-acetát.

⁹ 75% viszkózt és 25% műszál tartalmazó vetex lapok.

8. kép. A Carolino lapokkal leragasztott festmény.

10. kép. A hordozó hiányainak pótlása alapozott lenvászonból.

9. kép. Az ömledékragasztó eltávolítása a hátoldalról.

Metylan¹⁰ 1:20-as vizes oldatával (8. kép). A lapokat a panelon, a kép szélei mentén térképtűkkel rögzítettük, hogy a száradás során a hordozó ne zsugorodhasson össze.

A képet másnap megfordítottuk. A vászonra kevésbé tapadó szennyeződés-kérget szárazon, mechanikusan tisztítottuk le szikével és óvatos porszívózással, kis szívóerővel. A vászon hátoldalán lévő, korábbi foltozásból

¹⁰ Metil-cellulóz granulátum, (pH 7).

11. kép. A hátoldal beitatása BEVA oldattal.

eredő ragasztó maradványait 1 rész Szuper-kromofágban¹¹ és 1 rész acetonban duzzasztott 2 rész száraz Metylánból összeállított géllal¹² lazítottuk fel, és mechanikusan távolítottuk el. Így a vászonba csak csekély mennyiségű oldószer szívódott, és ez a festett oldal rétegeit nem veszélyeztette. A műveletet lakkbenzinnel való áttörés követte. A teljesen sima felület elérése érdekében nedves szívópapíron keresztül is többször átvasaltuk a képet, majd száraz szívópapírral leborítva a vászon teljes száradásáig mészkőlapokkal préseltük.

A következő művelet az ideiglenes ragasztás céljára felhordott ömledékragasztó-csíkok eltávolítása volt (9. kép). A műgyanta duzzasztásához lakkbenzinnel átitott vattát használtunk, amit Folpack fóliával letakarva néhány percig a felületen hagytunk, majd mechanikusan eltávolítottuk a felduzzadt ragasztót a vászon rostjai közül. A vászon hiányainak pótlása a hátoldal felől történt, pontosan kiszabott akril alapozású¹³ vászondarabokkal (10. kép). A szabálytalan alakú hiányokat és a széleket átlátszó öntapadó fólia segítségével rajzoltuk át, amelyen a szálirányt is jelöltük. A végleges élberagasztást

¹¹ Összetétele: 85% diklór-metán, 10% metil-alkohol, 5% ismeretlen komponens. Lúg- és savmentes..

¹² A Metylan granulátum nemcsak vízben képes megduzzadni, hanem egyes szerves oldószerekben is, pl. Szuper-kromofágban.

¹³ Az akril gyanta rugalmassága folytán jól követi a hordozó változásait.

12. kép. A hengerre csavarás vákuumasztalon történt levasalás után.

13. kép. A felirat részlete feltárás közben.

hígítatlan Palma Fa vízálló diszperzióval¹⁴ végeztük. A széleket a leendő dublírvaszon méretéhez igazítottuk.

A festmény rétegeinek megerősítése érdekében a teljes hátoldalt 1:3 arányban aromás lakkbenzinnel hígított, 50 °C-ra felmelegített BEVA-val¹⁵ itattuk át (11. kép). Másnap megfordítottuk a képet, a szélek mentén rögzítettük, és a Carolino védőréteget nedvesítve leválasztottuk a színoldalról.

A vákuumasztalon való első levasalás 60 °C-on, festett oldallal felfelé történt, hogy a vászonpótlásokat egy szintbe hozzassuk az eredeti vászon síkjával. A képet – nagy mérete miatt – polisztirol korongokból összeállított hengeren szállítottuk a Magyar Nemzeti Galéria restaurátor műhelyébe (12. kép).

Az alapozó- és festékrétegek rögzítése és a cserepedés ilyen módon való lesimitása után következhetett a feltárás folyamata. A bal felső képmezőn és a teljes kép néhány más területén a megsárgult lakkréteg eltávolítására

¹⁴ Poli(vinil-acetát) alapú vizes diszperzió.

¹⁵ BEVA 371 összetétele: A-C-400 kopolimer (etilén-vinil-acetát), keton-N gyanta (poli-ciklohexanon gyanta), Cellolyn 21 (hidrabietil-alkohol ftalát-észtere), paraffin (olajmentes, 65 °C forráspont), Elvax gyanta (közepes viszkozitású gyanta, 32–34%-a vinil-acetát), toluol, benzol. Megjelent: Gustav A. Berger: *Formulating Adhesives for the Conservation of Paintings*. pp. 169–181. In: *Conservation and Restoration of Pictorial Art*, edited by Norman Brommelle and Perry Smith, London-Boston, 1976.

14. kép. A sérült, kopott, töredezett eredeti festékréteg részlete feltárva.

az Alkonek elegendőnek bizonyult. Az erősebben kötődő szennyeződések, átfestések és lakkréteg leválasztásához egyéb oldószerekre is szükség volt: ammónium-hidroxid, lüszter-tisztító,¹⁶ dimetil-formamid, Szuper-kromofág, nátrium-karbonát alkalmazása mellett szikét is használtunk a maradványok eltávolítására. A feltárt eredeti festékréteg rendkívül sérült, kopott és töredezett látványt nyújtott (13–14. kép).

A nagyobb hiányokat az eredeti alapozás színéhez igazított masszával tömítettük. A szemszálndszával felhordható állagúra elkevert kitt összetétele: hegyi kréta,¹⁷ 3 r. 15%-os zselatin oldat, 1 r. hígítatlan Palma Fa normál diszperziós ragasztó, néhány csepp ún. hármas keverék (1 r. lenolaj, 1 r. velencei terpentín, 1 r. dammárgyanta 25%-os terpentines oldata), olajfesték (15–16. kép).

Dublírvaszon céljára akril alapozású molinót¹⁸ használtunk, amely vékonysága és rugalmassága mellett kellő tartást is biztosított a több darabból álló festménynek. Ennek alapozott oldalát két rétegben Eurocryl¹⁹ márkájú akril diszperzióval vontuk be, erre száradás után, harmadik réteggént 40%-os BEVA oldatot hordtunk fel. Ez a több rétegből álló ragasztófilm a dublirózás kötésének stabilitását biztosította. Az Eurocryl izoláló réteggént szolgált a BEVA alatt, hogy a melegítés során a ragasztó ne szívódhasson be teljesen a dublírvaszonba.

A képet megfordítottuk, és a hátoldal felől újra 1:3 arányban hígított BEVA-val itattuk át, hogy a vegyszeres kezelések által kioldódott BEVA-t pótoljuk, és a kitteket alulról a hordozóhoz rögzítsük.

A dublírvaszmat szintén vákuumasztalon vasaltuk rá, 60 °C-on a festett oldallal lefelé fordított képre. A kisebb hiányok aláfestéséhez Schmincke akvarellt, a nagyobb pótlásokhoz és a szélekhez etilalkoholban hígán folyósra

¹⁶ 4 rész butil-acetát, 4 rész etil-celloszol (etilén-glikol-monoetiléter), 1 rész hangyasav.

¹⁷ A dolomit kereskedelmi neve, a kalcium-karbonáton kívül magnézium-karbonátot is tartalmaz.

¹⁸ Vászonkötésű nyers szövet. A dublírvaszonhoz felhasznált anyag Corelli molinó: 68% pamut, 30% poliészter, 2% viszkóz.

¹⁹ Eurocryl BC4302 belga gyártmányú akril diszperzió, tulajdonságai alapján a Plextol B 500-ra hasonlít.

15–16. kép. A felső két képmező feltárás és tömítés után.

17–18. kép. A festmény legnagyobb hiánya és annak rekonstrukciója.

elkevert Planatollal²⁰ kötött porfestéket használtunk, hogy elkerüljük a nagyobb területeken a vászonnak víz hatására történő esetleges hullámosodását.

A húzószegélyeket a felfeszítés sérülésmentes visszabontathatósága érdekében ringliztuk,²¹ majd a képet csavarok segítségével új, ékelhető vakkeretre feszítettük fel.

A festményt 3 rétegben lakkoztuk. A lakk összetétele: 1 rész dammárgyanta (25%-os terpentines oldat), 1 rész Paraloid B 67 (25%-os aromás lakkbenzines oldat), 1 rész aromás lakkbenzin.

A retusálást a lakkozáshoz használt keverékkel és kiszívott olajfestékkel végeztük. A figurális képmezőkön beilleszkedő retust használtunk, míg a szövegsávokban neutrális színt alkalmaztunk. A betűket nem egészítettük ki, csak a kopásokat pótoltuk ott, ahol a nyomok ezt egyértelműen mutatták. A festékréteg számos kisebb kiegészítésén túl a jobb felső képmező nagy hiányának rekonstrukciójára is vállalkozni lehetett, mivel az egyes

képmezőkben szereplő alakok megformálásának módja ismétlődött, így ez kellő alapot szolgáltatott a kiegészítéshez. A rendkívül kopott felület esztétikai helyreállítása és a rekonstrukció feladata kiváló alkalmat nyújtott e munkafolyamatok gyakorlására (17–19. kép)

A retus befejezése után a festményt Talens Amsterdam 114 márkájú, akrilgyanta tartalmú fényes lakkal fújtuk le, amely rugalmas védőréteget biztosít. Erre feltétlenül szükség volt, mivel a festmény hengerre csavarva került vissza a tulajdonosához.

A kép – széleinek védelme érdekében – keskeny lécekből álló keretet kapott, amelyet a festmény színéhez igazodó lazúrral láttunk el. Mind a vakkeret, mind a léckeret a könnyebb szállíthatóság céljából a lehető legkisebb elemekre szétbontható volt (20. kép).

Az ismertetett példa a festmény nagy méretei és rendkívül rossz állapota következtében különösképpen megkívánta a restaurálási munka minden fázisának alapos átgondolását és a felhasznált anyagok, valamint eljárások lépésenkénti tervezését az állapotfelméréstől a kivitelezés befejezéséig. Mindemellett szükség volt a különböző szakterületeken működő kollégák közös munkájára is.

²⁰ Planatol BB Superior: poli(vinil-acetát).

²¹ A vászon húzószegélyén ütött lyukak szélét a kopástól, foszlástól védő fémkarikák.

19. kép. A nagyméretű festmény restaurálás után.

20. kép. A festmény új, ékelhető vakkeretre feszítve.

Dr. habil Görbe Katalin DLA
 Festményrestaurátor művész, egyetemi tanár
 Képzőművészeti Restaurátor Szakirány vezető
 Magyar Képzőművészeti Egyetem
 1062 Budapest, Andrásy út 69–71.
 Tel.: +36-1-342-1738
 E-mail: gorbe.katalin@mke.hu